HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

ODBOR ZA NORMU HRVATSKOGA STANDARDNOG JEZIKA

Odgovor na "Deklaraciju o granicama srpskog jezika"

Sudionici Treće interkatedarske srbističke konferencije, na kojoj su sudjelovali predstavnici svih srbističkih katedri na sveučilištima u Srbiji, Republici Srpskoj i Crnoj Gori, kao i predstavnici Instituta za srpski jezik SANU, Instituta za književnost i umetnost u Beogradu, Odbora za standardizaciju srpskog jezika, Društva za srpski jezik i književnost Srbije i Zavoda za unapređenje obrazovanja i vaspitanja u Beogradu, jednoglasno su 19. lipnja 2022. donijeli "Deklaraciju o granicama srpskog jezika."

Ne želeći ulaziti u političke implikacije toga dokumenta, koji je očito sastavljen u okviru imperijalističke velikosrpske ideologije, u ovom ćemo se tekstu osvrnuti samo na očigledne neistine i pogrešna tumačenja povijesnih činjenica u „Deklaraciji". Kao što ćemo vidjeti, temeljna je neistina što njezini autori polaze od teze Vuka Stefanovića Karadžića o štokavskom narječju kao u osnovi isključivo srpskome. Ta je teza, iznesena prije više od 150 godina u Karadžićevu pamfletu „Srbi svi i svuda", činjenično neutemeljena i u znanosti odavno odbačena.

I. *Na početku teksta autori deklaracije ističu da je* „jezička identifikacija kompozitnog karaktera i počiva na nekoliko parametara – (1) poreklu, (2) osobinama i (3) pripadanju. Ovi parametri mogu se međusobno razilaziti, čak i suprotstavljati. U tom smislu, svaki jezički sistem treba posmatrati dijahronijski i sinhronijski. Iako se u stvarnosti pokazuje kao najvažniji poslednji parametar, sociolingvistički, za nauku su jednako važna, ako ne i važnija, prva dva, lingvistička."

Autori, čini se, imaju teškoća s razumijevanjem lingvističkih pojmova, jer sociolingvistika je grana lingvistike, pa je ipso facto *sociolingvistički kriterij također lingvistički. Također, od navedenih kriterija za identifikaciju jezika samo je prvi (prema podrijetlu) dijakronijski i nije nimalo neobično da je gdjekada u neskladu sa sinkronijskim kriterijima. Nije zbog toga jasno zbog čega u nastavku teksta autori „Deklaracije" nekritički polaze od poistovjećivanja svih štokavskih idioma sa srpskim jezikom, kao da to proizlazi iz navedenih kriterija.*

II. *Autori deklaracije nastavljaju*: "Isti principi važe za narodne govore i književne jezike. Zato neki idiomi koji danas nisu srpski – mogu biti od

značaja za srbistiku zbog svoga porekla ili osobina, i ne mogu se isključiti iz istorijskih i dijalektoloških istraživanja.“

To je točno, ali premda srpskim lingvistima nitko ne brani da proučavaju i hrvatske govore, iz toga ne slijedi da se ti idiomi mogu nazivati srpskim imenom.

III. „Za najraniju prošlost narodnoga jezika, kao i za književne idiome, koji su vezani za jasno određenu narodnu ili nacionalnu zajednicu – nema mnogo nedoumica. Problemi nastupaju kada treba utvrditi odnos između jezičke i etničke ili nacionalne pripadnosti za mnoštvo govora koji su potekli iz jednog narodnoga jezika, odnosno povezani su s njime.“

Ova je tvrdnja prilično nesuvisla: nije jasno po čemu se situacija u „najranijoj prošlosti narodnog jezika“ razlikuje od suvremene, jer i u najranijoj prošlosti su različiti „narodni“ (tj. usmeni) i književni idiomi potekli iz jednoga „narodnog“ jezika (npr. slavenski jezici iz praslavenskog, ukrajinski i ruski iz staroruskoga, nizozemski i niskonjemački iz staroniskonjemačkoga itd.). Autori dodaju i da su „na primer, Srbi doseljeni u Žumberak prevedeni preko Marčanske unije u grkokatolike, danas Hrvate koji govore istočnohercegovačkim dijalektom“; *ta je pak tvrdnja povijesno posve neutemeljena, jer uskoci doseljeni u Žumberak nikada i ni po čemu nisu bili Srbi, niti za to ima ikakvih povijesnih potvrda.*

IV. *U sljedećem odlomku „Deklaracije“ stoji*: „Na zaokruženom prostoru nastaće štokavski jezički tip, upravo srpski – primarno vezan za srpski narod i njegove zemlje.“

Nije jasno po čemu je to štokavski jezični tip „upravo srpski“, jer danas većina Hrvata, kao i gotovo svi Bošnjaci i Crnogorci govore štokavskim govorima, a za prošlost ne postoje nikakve relevantne statistike, kao ni dokazi da su ikada štokavskim govorima govorili samo (ili većinom) Srbi. Može se, štoviše, dokazati da su ikavski štokavski govori od srednjovjekovlja rasprostranjeni isključivo na hrvatskim i (u znatno manjoj mjeri) bošnjačkim područjima.

V. „Snopove srpskih izoglosa, odnosno dijalekte srpskoga jezika jedino je opravdano prikazivati prema stanju iz 1991. godine, pre krupnih etničkih poremećaja na prostoru bivše SFRJ.“

Ničim nije potkrijepljena proizvoljna teza zašto je jedino relevantno stanje iz 1991. godine, a ne, primjerice, iz 1918., 2022. (ili čak 1463., godine pada Bosne)?

VI. *Određujući „istorijske granice srpskih književnih jezika“, autori „Deklaracije“ tvrde da se* „moraju uzeti u obzir sve njihove različite manifestacije... od srpskoslovenskog... do slavenosrpskog i dositejevskog

tipa jezika... Isto važi i za pisane jezike naše kulture, dubrovački i tzv. ilirski ili slovinski."

U ovom nesuvislom odlomku nije jasno što to „isto važi" za pisane jezike „naše" kulture (pri čemu „naša" očigledno znači „velikosrpska"). Ako su i štokavski idiomi koji su se nazivali ilirskim i slovinskim imenom srpski, znači li to i da je isusovac (i rođenjem čakavac) Bartul Kašić, autor prve gramatike „ilirskoga" jezika iz 1604.*, bio Srbin?*

VII. *U nastavku teksta, u raspravi o „istorijskim srpskim izvorima" autori govore o „neposrednim književnim spomenicima" (maglovit i neznanstven termin), a zatim ističu da* „izvornom domaćem korpusu pripadaju oni spomenici u kojima je jasno istaknuto da su pisani jezicima srpske kulture, da se tiču Srba, zatim spomenici čiji jezik sistemski odgovara ovima, uprkos lokalnim, regionalnim ili konfesionalno-verskim identitetima."

Iz ovoga je odlomka jasno da je za autore srpsko ne samo sve što je povezano sa srpskom pravoslavnom crkvom i državom, nego i sve što je štokavsko, i, uopće, sve što ima ikakve veze s govorima kojima govore ili su govorili Srbi. O apsurdnosti takve teze teško je i raspravljati. To je ista imperijalistička logika po kojoj se danas ruskim smatra sve što postoji na području ruskoga (ili sovjetskog) carstva i na kojem se ikada protezala duhovna jurisdikcija Ruske pravoslavne crkve. Posljedice takva razmišljanja vidimo ovih dana u krvavoj ruskoj agresiji na Ukrajinu.

VIII. *Govoreći o standardizaciji, autori ističu:* „Opštepoznato je da je početak standardizacije i kodifikacije srpskoga književnog jezika vezan za rad Vuka Stefanovića Karadžića. Vuk je u svom pedesetogodišnjem radu (1814-1864) izvršio prvu i standardizaciju i kodifikaciju srpskoga književnog jezika."

To je doduše točno za srpski jezik, jer su se Srbi do Karadžića u književnosti služili crkvenoslavenskim/slavenosrpskim, no nije točno za hrvatski jezik, čija je standardizacija na štokavskoj osnovi počela znatno prije, barem pola stoljeća prije početka Karadžićeva djelovanja, kao što je u svojim radovima pokazao Dalibor Brozović, a po mišljenju nekih lingvista i prije toga, s prvim hrvatskim gramatikama i rječnicima na prijelazu iz 16. u 17. st.

IX. *O imenu navodnoga zajedničkog standarda autori kažu:* „Tako se Vukov književni jezik, koji je za Vukova života bio imenom samo srpski, posle toga javlja i kod Srba pod imenom srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika."

Ova teza činjenično ne stoji. Još za Karadžićeva života, a u vrijeme i nakon Bečkoga dogovora (u kojem se „zajednički jezik“ uopće ne imenuje), novoštokavski idiom na temelju kojega se izgrađivao standard nije se u Hrvatskoj nazivao srpskim. Primjerice, Karadžićev suvremenik *Antun Mažuranić autor je djela „Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike“ (1839*.), a poslije i “*Slovnice hervatske”* (1859.).

X. *Pri kraju teksta autori „Deklaracije“ vraćaju se kriterijima razlikovanja jezika:* „Prema svim naučnim lingvističkim kriterijumima identiteta standardnog jezika – (1) genetičkom, (2) strukturnom i (3) komunikativnom – ta imenom četiri različita jezika jesu isti zajednički lingvistički jezik.“

Zanemarimo li izraz „lingvistički jezik“ kao besmislen pleonazam, treba primijetiti da autori u ovom odlomku ne navode upravo onaj kriterij u vlastitoj klasifikaciji po kojem „ta imenom četiri različita jezika“ nisu isti zajednički jezik – naime po kriteriju identifikacije govornika, odnosno vrijednosnom kriteriju po kojem govornici različitih srednjojužnoslavenskih jezika prepoznaju vlastiti standard kao različit od drugih. Taj su kriterij autori u uvodu „Deklaracije“ naveli kao kriterij „po pripadanju“, ali ovdje ga ne spominju jer se ne uklapa u njihovu velikosrpsku tezu po kojoj je „srpski“ zapravo hiperonim za hrvatski, bošnjački itd.

XI. *Autori „Deklaracije“ zaključuju o srpskom jeziku:* „Kao jedini s primarnim statusom lingvističkog jezika, a suštinski nepromenjen u odnosu na privremenu srpskohrvatsku jezičku fazu, on ima pet varijanata imenovanih jezicima kao hiponimskim terminima: srpsku, hrvatsku, bošnjačku/bosansku, crnogorsku i bunjevačku – tako da se njegove lingvističke granice podudaraju s granicama njegovih varijanata.“

Na to možemo odgovoriti da, čak i za one koji vjeruju da su svi oblici srednjojužnoslavenskoga u svim relevantnim kriterijima „isti jezik“, ne će biti jasno zašto bi jedino srpski imao „primarni status lingvističkog jezika“ (i, da ponovimo, izraz „lingvistički jezik“ je besmislica). Naposljetku, nazivanje hrvatskoga i ostalih srednjojužnoslavenskih jezika „varijantama“ srpskoga jezika nije u skladu sa sadašnjim zakonima Republike Srbije i Bosne i Hercegovine koji hrvatski jezik priznaju kao poseban standardni jezik, različit od ostalih standardnih jezika novoštokavske osnovice.

Zaključno se o „Deklaraciji o granicama srpskog jezika“ može reći sljedeće: nema dvojbe da je ona sastavljena s istim ciljevima i u okviru iste velikosrpske politike koja je već proizvela „Načertanije“ Ilije Garašanina i „Memorandum“ Srpske akademije nauka i umetnosti, i to nas ne iznenađuje. Međutim, ono što iznenađuje je više nego

skromna znanstvena razina teksta koji su sastavili njezini autori, svjesno zanemarujući, iskrivljujući ili krivotvoreći činjenice, kao i spoznaje lingvističke teorije, slavistike, poredbenopovijesne lingvistike i sociolingvistike. Politička se manipulacija ne može prikriti takvom nazovi-znanošću i nadamo se da će se i u Srbiji pronaći ozbiljniji lingvistički glasovi koji će od nje odustati. U Hrvatskoj smo se na takva ideološka nasilja u jezičnoj politici već navikli još u jugoslavenskim vremenima, ali voljeli bismo da više ne moramo živjeti u prošlosti koja se pokazala neodrživom, već da se možemo okrenuti mirnijoj budućnosti koja u znanosti podrazumijeva poštovanje istine, a u životu toleranciju i, ako je moguće, suradnju i uzajamno poštovanje.
Uostalom, hrvatski jezik priznat je kao ravnopravan jezik u Europskoj uniji.

U Zagrebu, 11. srpnja 2022.

Za Odbor za normu hrvatskoga standardnog jezika

Ranko Matasović, predsjednik